

Több mint kifosztás

Botos János:
*A magyarországi zsidóság
vagyonának sorsa 1938–1949,*
Magyar Napló Kiadó –
Veritas Intézet, 2015.

A Veritas Füzetek első kiadványaként Botos János *A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938–1949* című munkája látott napvilágot 2015-ben. A sorozatot a Veritas Intézet Horthy-kori Kutatócsoportjának vezetője, Ujváry Gábor szerkeszti. Az ismeretterjesztő, valóban füzet jellegű kiadvány összesen 126 oldalban (amelyből 20 oldal *facsimile* forrásokat bemutató képmelléklet) foglalja össze a magyar zsidóság XX. századi megpróbáltatásainak egy viszonylag kevésbé részletezett megközelítését.

Botos János tanulmánya szigorúan veszi az önma-ga számára kijelölt időkorlátokat, az első magyarországi zsidótörvénynek tartott 1938. évi XV. törvény-cikktől indítja vizsgálatát, azonban az elkobzott vagyonok sorsának alakulását a második világháború vége után is nyomon követi, egészen a kommunista diktatúra nagy államosítási hullámának időszakáig, 1949-ig. A munka nagy erőssége, hogy ragaszkodik a főbb jogszabályváltozások bemutatásához, számos törvényre, rendeletre, jogi szövegre való hivatkozással, azok lényegének rövid összefoglalásával. Botos ezzel párhuzamosan vonultatja fel a levéltári forrásanyagokat és a témára vonatkozó szakirodalmat – a törvények és rendeletek következményeit, megszámlálható eredményeit. Alapos kutatómunkáról tanúskodnak a lábjegyzetek, a szöveg rendkívül tárgyilagos, kissé „tényszerű”, de nem kritika és elemzés nélküli. A szerző hivatkozik a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető anyagokra, a vidéki források tekintetében azonban leginkább dokumentumkötetben megjelent iratokból merít. Összesen hat fejezetben foglalja össze a zsidóság vagyonának (és ezáltal maguknak a jogfosztottaknak, üldözötteknek) sorsát. Hiányosságként említhető, hogy nincs bevezető mindarról, hogyan jött létre az érintett vagyon a XIX. század második felétől kezdve. Illetve az, hogy mikor merült fel először, hogy tulajdonosaikat korlátozzák gazdasági lehetőségeikben, vagy megfoszák azoktól, és hogy kik, mióta és miért kívánták napirendre tűzni ezt a kérdést akár Európában, akár Magyarországon. Bár érthető

módon ez nem tartozik az 1938–1949 közötti időszak konkrét elemzéséhez, de a kiadvány ismeretterjesztő jellegét csak erősíthette volna, ha nagyobb ívű összefüggérendszerbe kerül a téma, hiszen a szerző egyébként széles kutatási horizonttal és munkássággal rendelkezik a XIX–XX. századi politikatörténet, banktörténet és gazdaságtörténet szakértőjeként.

A zsidó lakosság lélekszáma, gazdasági súlya, aktivitása című fejezetben egyfajta összeírást, leltárt kap az olvasó arról, hogy a '30-as évek végén, '40-es évek elején milyen arányban képviseltette magát a zsidóság a magyar társadalmi és gazdasági életben belül. Természetesen ezek becslt adatokból, korabeli statisztikai évkönyvekből, kortárs és későbbi kutatók eredményeiből állnak, gyakran jelentős módszertani és számbeli eltéréseket mutatva. Botos János – ahogy fogalmaz – a magyarországi zsidóság lélekszámát az 1938-as, „trianoni” Magyarország területén élők tekintetében 425–426 ezerre, a különböző országrészek visszatérését követően, az 1941-es népszámlálás időszakában 786–787 ezer főre teszi. A vagyoni leltár ehhez képest már nehezebben összefoglalható képet mutat, a szerző is számos becslés eredményét ismerteti. Mindenesetre, az érintettekkel szembeni jogfosztó intézkedések, a magántulajdonuk megszerzésére irányuló lépések 1944. március 18-ig tartó szakaszairól a második fejezet számol be.

A szűkülő jogok, tulajdoni és munkavállalási lehetőségek, a „Strohmannok”, „Aladárok” világa, az „örségváltás” folyamata jelenik meg az olvasó számára, számokkal, adatokkal, intézkedésekkel. Annak a ki-, illetve visszaszorításnak a lépcsőfokai, melynek háttérben az a gondolat állt, hogy tenni kell valamit az ellen, hogy a zsidóság a gazdaság, a kultúra és bizonyos szakmák területein saját arányszámához képest jóval nagyobb mértékben van képviselve, mint a többségi magyarság. (Óvatosan jegyzem meg, hogy hasonlót a német nemzetiségiekről is állítottak, gondolok itt a népi írók félelmére, mely szerint a német-ség kiszorítja az őslakos, egykézű magyarságot a Dunántúlról.) Az 1939. évi IV. törvénycikk vitájában felszólaló Gürtler Dénes túlzó, felfelé kerekített adatai szerint a vállalatok 51%-a, az ipari és kereskedelmi alkalmazottak 40%-a, az ügyvédek 52%-a, az orvosok 38,8%-a, a gyógyszerészek 27%-a, a hírlapírók

35%-a, a mérnökök 31,2%-a volt zsidó. Mások úgy számoltak, hogy 60–70 ezer állást érintenek majd a korlátozások, amelyek a családtagok révén 200 ezer ember életét befolyásolják majd – jól mutatva, hogy milyen léptékű változásokat vártak az intézkedésektől. Botos legfontosabb megállapításai közül azonban kettőt is érdemes kiemelni, mert jól láthatóan maga is igyekszik hangsúlyozni, hogy: „A zsidósággal szemben az első zsidótörvény elfogadását követően több lépcsőben végrehajtott gazdasági »numerus clausus« 1944. március 19-ét követően felváltotta a gazdasági numerus nullus, a vagyon teljes elvétele”. Illetve szerinte: „Az 1938. május 29. és 1944 tavasza közötti időben a zsidóság gazdasági kiszorítása, vagy elvesztése nem párosult fizikai erőszakkal”. Így az 1938 májusa és 1944 márciusa közötti korszak az ő értékelésében bár egy folyamatos gazdasági jogfosztásról, a magyar zsidóság lehetőségeinek szűküléséről szól, az nem volt azonos a (totális) likvidálásukra való törekvéssel.

A zsidóság vagyonvesztésének kiteljesedése című fejezetben látható a módszeres kifosztás, a gettosítás folyamata, amely a német megszállás után indult meg. Az 1944-es esztendő hátralevő részében az 1600/1944. M. E. számú rendelettel *de facto*, majd pedig a Szálasi Ferenc kormánya által kiadott 3840/1944. M. E. számú rendelettel *de jure* államosították „a zsidók minden vagyonát”. Eddigre azonban az érintettek többségét deportálták, vagy már meg is gyilkolták a náci koncentrációs táborokban. Botos János megállapítása szerint a magyarországi zsidóság második világháborús vagyonvesztése 5430–5576 millió – 1938. évi értékben számított – pengőre volt tehető, amely több volt, mint az 1938. évi 5200 millió pengőt kitevő nemzeti jövedelem. A felfoghatatlan „végösszeg”, a rengeteg szám mögött levő vagyontárgyakat, akár generációk során felhalmozott javakat, kincseket és hétköznapi értékeket mintha tulajdonosaikkal együtt pusztították és tüntették volna el. Hova tűnt mindez? Hiszen erre *A Német Birodalom és a Szovjetunió területére kiszállított zsidó vagyontárgyak sorsa* című fejezet is csak részben válaszol. S bár a jogfosztó intézkedések megsemmisítését az Ideiglenes Nemzeti Kormány 200/1945. M. E. rende-

letével megkezdte, a helyzet jogi orvoslása is hosszantartó folyamat volt. Az 1940-es évek végéig több mint száz különböző szintű jogszabály kibocsátásával, rendelkezések pontosításával rendelkeztek a jogsértések és következményeik megszüntetéséről.

Jellemző az 1944–1945-től „kibontakozó” körülményekre, hogy a Magyarországot gyámság alatt tartó, szovjet vezetésű Szövetséges Ellenőrző Bizottság is javarészt zsidó ingatlanokban, zsidó vagyontárgyakkal rendezte be irodáit. Ráadásul a potsdami megállapodás értelmében a Szovjetunió birtokába került az a több száz vállalat és ingatlan, amely a háború befejezésekor német tulajdonban állt, vagy addig abba került. Utóbbiak közé tartoztak korábban zsidó tulajdonok is. 1947–1955 között a Szovjetunió visszavásároltatta a „német tulajdonnak” minősített vagyontokat, ingatlanokat és vállalatokat, így végül azok magyar állami kezelésbe kerültek, az eredeti tulajdonosok azokat nem kapták vissza többé.

Botos János munkája részletes leírást ad a mindenkit érintő „XX. századi leckéről”, amelynek lényege talán abban ragadható meg a legegyszerűbben, ha végiggondoljuk, hogy hányszor indítottak megsemmisítő erejű támadást a magántulajdon, vagy a tulajdonosok egy megbélyegzett rétege (zsidók, „burzsoák”, „reakciók”, „kulákok” stb.) ellen az évszázadban. Megtették mindezt már 1919-ben is. Megtették a magyar zsidósággal szemben 1938–1944 között, amely kiteljesedett az 1944. március 19. utáni időszakban. De megtette a korábbi föld- és gyártulajdonosokkal, az egyházakkal, a német nemzetiségiekkel szemben az 1945 utáni „harcos demokrácia” is. Megtette a kommunista diktatúra a „reakciók” elleni harccal, a kolhozosítással, a gazdasági koncepciók perekkkel.

Még sorolhatnánk az eszközöket, amelyekkel, úgy tűnik, ideológiától és politikai berendezkedéstől függetlenül – eltérő mértékben, de – egyaránt éltek különböző rendszerek a XX. század során. G. K. Chestertont idézve pedig: „a tulajdon nem más, mint a demokrácia művészete”. A tulajdon tagadói pedig sosem a sajátjukat akarják, hanem mindig másokét, legyenek ők kapitalisták vagy szocialisták.

Szokolay Domokos